

Professional activity of the prosecutor's office worker in Ukraine: deontological aspect

Професійна діяльність працівника прокуратури України: деонтологічний аспект

Volodymyr Brezden

Key words:

deontology, professional ethics, ethical principles, prosecutor's office.

Ключові слова:

деонтологія, професійна етика, етичні принципи, прокуратура.

Постановка проблеми. Останнім часом у вітчизняній науковій літературі значна увага приділяється вивченню деонтологічних засад професійної діяльності державних службовців. З одного боку, такий інтерес пояснюється розвитком етики як самостійної науки та виокремленням в її межах відносно самостійних напрямів (професійної етики), з іншого – суспільним запитом на підвищення морально-етичних стандартів для працівників, що обіймають державні посади, їхньої відповідності ідеалу професійності та компетентності. Реалізацією цього стали реформи в системі правоохоронних органів, що мають на меті приведення їхніх функцій і ролі в державному управлінні до стандартів правової держави, підвищення рівня довіри до них із боку населення. Цей процес передбачає також перегляд основних морально-етичних засад діяльності працівників правоохоронних органів, зокрема й прокуратури.

Метою статті є з'ясування основних деонтологічних принципів діяльності прокурора, а також аналіз їхньої правової регламентації.

Виклад основного матеріалу. Дослідженням імперативів професійної діяльності державних службовців займається деонтологія. Під цим терміном, запровадженим у науковий обіг англійським ученим І. Бентамом, сьогодні розуміють розділ етичної теорії, що розглядає проблеми обов'язку, моральних вимог і нормативів¹, а також який «застосовують для визначення вчення про належну поведінку, розуміння професійного обов'язку, вчинки та дії людини»². На початку 90-х років ХХ ст. відбувається становлення юридичної деонтології, яку О.Ф. Скакун та Н.І. Овчаренко розглядають у двох розуміннях: вузькому – як науку «про застосування загальних норм моралі у специфічних умовах діяльності юристів-професіоналів» і широкому – як науку, «що аналізує поряд із моральними психологічні, політичні, професійні, етичні, естетичні вимоги, які регламентують відношення спеціаліста до об'єкта праці – клієнта, а також до своїх колег і забезпечують загалом режим найбільш оптимальної та гарантованої поведінки осіб у стані їхньої взаємозалежності»³.

Водночас поряд зі цим поняттям часто застосовується й інше – «професійна етика», під якою розуміють кодекс правил, що визначає поведінку спеціаліста в службовій обстановці, норми, які відповідають існуючим законам і відомчим нормативним документам, професійним знанням, стосункам у колективі, глибокому усвідомленню моральної відповідальності за виконання професійних обов'язків. Різновидом професійної етики є юридична етика, у межах якої принципи та категорії загальної і професійної етики застосовуються для аналізу моралі, що діє чи повинна діяти в юридичній сфері⁴.

Серед науковців поширеним є співвіднесення категорій «деонтологія» та «професійна етика» як частини і цілого. Наприклад, О.С. Проневич зазначає: «Професійна етика містить загальну характеристику сутності професійного обов'язку, регулює моральні взаємини людей у суспільно-професійній сфері життя,

¹ Бризгалов І.В. Юридична деонтологія: короткий курс лекцій. К., 2003. С. 3.

² Проневич О.С. Прокурорська деонтологія як науково-дидактичний концепт про імперативи належної поведінки працівників прокуратури: до постановки проблеми. Форум права. 2014. № 4. С. 278.

³ Скакун О.Ф., Овчаренко І.М. Юридична деонтологія: підручник. Х.,: Основа, 1999. С. 5.

⁴ Тофтул М.Г. Сучасний словник з етики. Житомир, 2014. С. 405.

що об'єктивно зумовлено необхідністю безперервного продукування матеріальних і духовних цінностей. Натомість деонтологія містить чіткі морально-етичні орієнтири імперативного характеру щодо реалізації професійного обов'язку під час здійснення суспільної комунікації»⁵.

Принципи та норми професійної етики формуються, як зазначає І.О. Билиця, «під впливом як соціальних завдань конкретної професії, так і тих сторін моральних відносин, які є найбільш типовими для цієї професійної діяльності»⁶. Професійна етика вимагає вироблення правил поведінки, які застосовуються в цій професії і без яких неможливе належне виконання професійних обов'язків представника цієї професії. З цього погляду професійна етика узагальнює, систематизує та обґрунтовує наявні в суспільстві моральні імперативи, норми, принципи, узгоджуючи їх із завданнями конкретної професії.

Отож професійна етика – це своєрідний моральний кодекс представника певної професії, сукупність правил поведінки певної соціальної групи, що забезпечує етичний характер взаємин, обумовлених або пов'язаних із професійною діяльністю, а також галузь науки, що вивчає специфіку виявів моралі в різних видах діяльності. Складовою професійної етики є деонтологія, яка конкретизує необхідні морально-етичні якості працівника у відповідній сфері діяльності, необхідні для належного виконання професійних обов'язків.

Вироблення етичних стандартів діяльності прокурора ґрунтується на осмисленні соціального призначення прокуратури, її місця в системі органів державної влади, способів і порядку виконання професійних обов'язків, каталогу морально-етичних вимог до кандидатів на службу в органах прокуратури, належної поведінки працівників прокуратури у взаємовідносинах із різними суб'єктами, відповідальності за порушення морально-етичних норм тощо⁷.

Правову основу регулювання відносин у сфері професійної етики та поведінки прокурорів становлять Конституція України, закони України «Про прокуратуру», «Про захист суспільної моралі», «Про запобігання корупції», «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» та інше законодавство, що стосується діяльності органів прокуратури, накази Генерального прокурора та Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів. Нормативною базою в цій сфері є також міжнародно-правові документи, зокрема Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод і рішення Європейського Суду з прав людини, Керівні принципи ООН щодо ролі прокурорів, прийняті на Восьмому конгресі ООН у 1990 році, Стандарти професійної відповідальності та виклади основних обов'язків і прав прокурорів, ухвалені Міжнародною асоціацією прокурорів у 1999 році, Європейські інструкції з питань етики та поведінки прокурорів (Будапештські принципи), ухвалені Конференцією генеральних прокурорів країн-членів Ради Європи у 2005 році, та інші⁸.

У науковій літературі зустрічається ширший перелік відповідних нормативних актів. Наприклад, О.С. Проневич до них відносить також «міжнародно-правові акти та рекомендації профільних неурядових зарубіжних інституцій (Конвенція Ради Європи про захист прав людини й основоположних свобод від 4 листопада 1950 р., Керівні принципи, що стосуються ролі осіб, які здійснюють судове переслідування, від 7 вересня 1990 р. (прийняті на VIII-му конгресі ООН в Гавані, Куба), Стандарти професійної відповідальності та виклад основних обов'язків і прав прокурорів (ухвалені Міжнародною асоціацією прокурорів 23 квітня 1999 р.), рекомендація (2000 р.) 19 Комітету міністрів державам-учасникам «Про роль служби публічного обвинувачення в системі кримінальної юстиції» (прийнята Комітетом міністрів держав-членів 6 жовтня 2000 р. на засіданні заступників міністрів), рекомендація ПАРЕ 1604 (2003 р.) 11 «Про роль служби публічних обвинувачів у демократичному суспільстві, заснованому на верховенстві права» від 27 травня 2003 р., Європейські інструкції з питань етики та поведінки прокурорів (Будапештські принципи), ухвалені Конференцією генеральних прокурорів країн-членів Ради Європи у 2005 р., рекомендація (2012 р.) 11 Комітету міністрів державам-учасникам «Про роль публічних обвинувачів поза системою кримінальної юстиції» (прийнята Комітетом міністрів держав-членів Ради Європи 19 вересня 2012 р. на засіданні заступників міністрів) тощо»⁹.

⁵ Проневич О. С. Прокурорська деонтологія як науково-дидактичний концепт про імперативи належної поведінки працівників прокуратури: до постановки проблеми – Форум права. – 2014. – № 4. – Стор. 278.

⁶ Билиця І. О. Професійна етика прокурора як різновид юридичної етики. – Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юридичні науки. – 2016. – Стор. 18.

⁷ Проневич О. С. Деонтологічні стандарти професійної діяльності працівників прокуратури: нормативно-ціннісна основа та правова регламентація – Право і Безпека. – 2014. – № 4. – Стор. 168.

⁸ Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів [Електронний ресурс] // Генеральна прокуратура України : [сайт] – 2017 – Режим доступу: http://www.kdkp.gov.ua/ua/dokuments_vkp.html

⁹ Проневич О.С. Деонтологічні стандарти професійної діяльності працівників прокуратури: нормативно-ціннісна основа та правова регламентація. Право і безпека. 2014. № 4. С. 168.

Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів, затверджений 27 квітня 2017 р. Всеукраїнською конференцією прокурорів, визначає основні принципи діяльності та моральні норми, якими повинні керуватися працівники прокуратури під час виконання службових обов'язків і поза службою. До них, зокрема, належать:

1. Верховенство права та законність. Цей принцип передбачає виконання посадових обов'язків відповідно до норм законів і зобов'язує вживати всіх необхідних заходів для їх належного виконання.
2. Повага до прав і свобод людини й громадянина, недопущення дискримінації. Цей принцип базується на усвідомленні ст. 3 Конституції України, яка передбачає, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю»¹⁰. Окремо оговорюється недопущення дискримінації за расовою, світоглядною (за ознаками політичних, релігійних та інших переконань), статевою, етнічною, мовною ознаками.
3. Незалежність і самостійність діяльності прокурора означає свободу від «будь-якого впливу, тиску чи втручання в його професійну діяльність, зокрема, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, прокурор зобов'язаний активно, у визначений законодавством спосіб протистояти спробам посягання на його незалежність»¹¹. Діяльність прокурора також повинна бути незалежною від тиску з боку громадськості, засобів масової інформації, приватних інтересів.
4. Політична нейтральність. Під час виконання своїх посадових і службових обов'язків прокурор зобов'язаний уникати публічної демонстрації своїх політичних поглядів і переконань, не допускати використання службового становища для досягнення політичних цілей партій та окремих політиків.
5. Презумпція невинуватості. Прокурор зобов'язаний на всіх етапах провадження поводитись із людиною як із невинною, доки її вина в скоєнні правопорушення не встановлена обвинувальним вироком суду.
6. Справедливість, неупередженість (у дотриманні закону щодо підстав, порядку й умов реалізації повноважень прокуратури) та об'єктивність (у відносинах з органами влади, громадськістю та окремими особами).
7. Професійна честь і гідність. У межах цього принципу до прокурора, зокрема, ставляться такі етичні та професійні вимоги, як добросовісність, сумлінність, компетентність, неупередженість, принциповість, які покликані сприяти підвищенню авторитету прокуратури та зміцненню довіри до неї.
8. Прозорість службової діяльності. Конфіденційність. Відповідно до цих вимог прокурор не повинен перешкоджати фізичним чи юридичним особам в отриманні інформації довідкового характеру, а також не розголошувати інформацію конфіденційну чи з обмеженим доступом, до якої від має доступ через виконання службових обов'язків.
9. Утримання від виконання незаконних наказів і вказівок. Цей принцип вимагає, по-перше, недопущення прийняття прокурором у власних інтересах рішень, що суперечать закону, по-друге, дає можливість самостійно оцінювати законність і справедливість наказів: «Він незобов'язаний виконувати накази та вказівки прокурора вищого рівня, що викликають у нього сумнів у законності, якщо вони не надані у письмовій формі, а також явно злочинні накази або вказівки. У разі виникнення сумніву щодо законності наказу або вказівки прокурора вищого рівня він має право звернутися до Ради прокурорів України з повідомленням про загрозу його незалежності»¹².
10. Недопущення конфлікту інтересів. Прокурору забороняється використовувати своє адміністративне становище та спонукати колег і підлеглих до прийняття рішень чи вчинення відповідних дій (або навпаки – утримання від виконання обов'язків) у власних інтересах.
11. Компетентність і професіоналізм.
12. Добросовісність, зразковість поведінки та дисциплінованість.
13. Повага до незалежності суддів, що передбачає «заборону публічного висловлювання сумнівів щодо правосудності судових рішень поза межами процедури їх оскарження в порядку, передбаченому процесуальним законом»¹³.

¹⁰ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-ВР. Верховна Рада України. 2017 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

¹¹ Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів. Генеральна прокуратура України. 2017. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/kodet.html?_m=publications&_t=rec&id=113992

¹² Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів. Генеральна прокуратура України. 2017. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/kodet.html?_m=publications&_t=rec&id=113992

¹³ Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів. Генеральна прокуратура України. 2017 URL: https://www.gp.gov.ua/ua/kodet.html?_m=publications&_t=rec&id=113992

14. Недопущення проявів корупції. Цей пункт внесений з огляду на прийняте антикорупційне законодавство й передбачає заборону працівнику прокуратури вступати в позаслужбові стосунки з метою використання службових повноважень або службового становища, а також неправомірного втручання чи впливу на службову діяльність колег, службових, посадових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, суддів.

Професійна етика діяльності працівників прокуратури визначає також вимоги позаслужбової поведінки (недопущення поведінки, що може зашкодити репутації, обмеження щодо участі в політичній діяльності та діяльності незаконних релігійних об'єднань, які мають на меті розпалення расової, політичної, національної та релігійної ворожнечі, недопущення втручання релігійних об'єднань у службові справи), взаємовідносини як зі своїми колегами та підлеглими, так і з органами державної влади, правоохоронними органами й органами судочинства, засобами масової інформації, громадянами. Вимоги до таких взаємовідносин поза професійною діяльністю ґрунтуються на взаємоповазі.

Як видно, вказані принципи містять як загальні етичні вимоги до діяльності прокурора, так і спеціальні. Зокрема, від працівника прокуратури вимагається не лише сумлінне виконання службових обов'язків, але й вміння оцінювати законність і правомірність наказів керівництва; наявність адміністративних повноважень зобов'язує прокурора не допускати їх корисливого чи протиправного використання; специфіка діяльності у сфері охорони правопорядку вимагає неухильно дотримуватись норм законів. Тож імперативні вимоги до працівника прокуратури вимагають наявності в нього стійких світоглядних переконань, які служать запорукою компетентного й ефективного здійснення прокурорами своїх професійних обов'язків, формування в них принципової морально-правової позиції під час виконання своїх посадових обов'язків, підвищення авторитету та громадської довіри до органів прокуратури, щоб служити взірцем законослухняності, добропорядності, дотримання загально визнаних норм моралі та поведінки.

Анотація

У статті здійснено аналіз деонтологічних засад професійної діяльності працівників прокуратури, охарактеризовано основні принципи професійної етики та поведінки прокурорів. Встановлено основні нормативні джерела професійної етики працівників прокуратури.

Summary

The article analyzes the deontological principles of professional activity of the prosecutor's staff, describes the basic principles of professional ethics and behavior of prosecutors. The basic normative sources of professional ethics of the prosecutor's office are established.

Використана література:

1. Бризгалов І.В. Юридична деонтологія: короткий курс лекцій. К.: МАУП, 2003. 48 с.
2. Проневич О.С. Прокурорська деонтологія як науково-дидактичний концепт про імперативи належної поведінки працівників прокуратури: до постановки проблеми. Форум права. 2014. № 4. С. 277–285.
3. Скакун О.Ф., Овчаренко І.М. Юридична деонтологія: підручник. Х.,: Основа, 1999. 280 с.
4. Тофтул М.Г. Сучасний словник з етики. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.
5. Билиця І.О. Професійна етика прокурора як різновид юридичної етики. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юридичні науки. 2016. № 23. С. 17–20.
6. Проневич О.С. Деонтологічні стандарти професійної діяльності працівників прокуратури: нормативно-ціннісна основа та правова регламентація. Право і безпека. 2014. № 4. С. 167–173.

7. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів. Генеральна прокуратура України. 2017 URL: https://www.gp.gov.ua/ua/kodet.html?_m=publications&_t=rec&id=113992
8. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-ВР. Верховна Рада України. 2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
9. Кримінальний кодекс України. Верховна Рада України. 2017. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
10. Юридична енциклопедія: в 6 т. Т. 2. Й – Д / Відп. ред. Ю.С. Шемшученко. К.: Українська енциклопедія. 744 с.

Volodymyr Brezden,

Candidate of Legal Sciences, Teacher,

Department of Criminal Process,

Institute for the Training of Specialists for the Departments of the National Police,

Lviv State University of Internal Affairs